

УДК
001.891:330.16:331.524

Н.Б. ІСАКОВА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail: nbisakoval@gmail.com

ГЕНДЕРНИЙ ПАРИТЕТ У НАУЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена проблемі гендерного паритету наукових кадрів у контексті прийнятих Україною міжнародних гендерних стандартів та політики сприяння ефективному використанню інтелектуальних ресурсів країни. Проаналізовано міжнародні документи ООН, ОЕСР та інших організацій, які стосуються гендерних питань наукової сфери. На базі статистичних даних Держстату України виявлено основні гендерні характеристики науково-кадрового потенціалу країни. З'ясовано, що рівень участі жінок у наукових дослідженнях високий у порівнянні з іншими країнами, проте спостерігається горизонтальна та вертикальна гендерна сегрегація. Менше ніж у інших наукових дисциплінах жінки працюють у сфері фізико-математичних та технічних наук. Частка жінок серед докторів наук значно менша, ніж серед дослідників та кандидатів наук, що негативно впливає на досягнення гендерного паритету в керівництві науковими колективами та прийнятті управлінських рішень у науці. Горизонтальна гендерна сегрегація відображає відмінність між жінками та чоловіками стосовно вибору дисциплінарного профілю наукової кар'єри і не включає принцип нерівності. Вертикальна гендерна сегрегація обумовлена нерівністю можливостей. Зроблено висновок, що фемінізацію науки в Україні, яка спостерігалася в останні десятиліття, не слід однозначно розглядати як позитивну тенденцію. Збільшення частки дослідників-жінок є наслідком погіршення фінансового забезпечення науки, зниження престижності наукової праці, відпливу з науки дослідників-чоловіків. При формуванні гендерно чутливої наукової політики необхідно зважувати на наявність проблеми вертикальної та горизонтальної сегрегації в науці та створювати більш сприятливі умови для кар'єрного зростання талановитих дослідників-жінок на користь науки та інновацій, але не на шкоду науковій діяльності дослідників-чоловіків.

Ключові слова: науково-кадровий потенціал, міжнародні організації, гендерний паритет, гендерні дослідження, фемінізація науки, наукова політика,
© Н.Б. ІСАКОВА, 2018 наукові дослідження і розробки.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток економіки потребує ефективного використання усього наявного в країні інтелектуального потенціалу. Саме тому міжнародні, урядові та неурядові організації звертають увагу на проблему гендерного паритету в науці та інноваціях. Гендерна структура вважається однією із суттєвих демографічних характеристик науково-кадрового потенціалу, яка може впливати на здатність наукової сфери створювати та впроваджувати інновації, а також на забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в наукових колективах.

Метою дослідження є аналіз впливу міжнародних організацій на забезпечення рівних можливостей для дослідників-жінок і дослідників-чоловіків, а також висвітлення проблеми гендерного паритету в науці України у порівнянні зі світовими тенденціями на основі даних про внесок дослідників-жінок у розвиток науки в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. В економічних дослідженнях гендерна проблематика включає вивчення проблем гендерної структури робочої сили, гендерних аспектів у підприємстві, гендерної рівності в системі освіти і науки, оплачуваної і неоплачуваної праці жінок та багатьох інших питань. Раціональне використання інтелектуального потенціалу суспільства є одним зі спонукальних мотивів вивчення гендерних проблем у різних сферах економіки. Все більш поширеною стає думка, що всебічне забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є одним із провідних чинників збалансованого розвитку суспільства і максимального використання людських ресурсів для досягнення загального добробуту.

Гендерний паритет у науці та інноваційній діяльності розглядається як компонент інклюзивного соціально-економічного зростання та інноваційного розвитку. Інклюзивне зростання має надавати людям рівні можливості для реалізації свого потенціалу незалежно від соціально-економічних умов, статі, країни проживання та етнічного походження [1]. Гендерний паритет сьогодні перетворився на один із важливих індикаторів демократії; він став темою міжнародних зустрічей на вищому рівні, метою політики урядів, ООН, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій. В науковій сфері різних країн спостерігається дисбаланс за гендерною ознакою, про що свідчать статистичні дані та попередні дослідження цього питання [2; 3].

Гендерні дослідження в Україні набули популярності наприкінці ХХ століття, тобто в перехідний період становлення демократії, формування відкритого суспільства та переходу до ринкової економіки. Фахівці багатьох наукових дисциплін (філософії, права, соціології, психології, педагогіки, економіки праці, демографії тощо) з різних точок зору аналізують багатоаспектну проблему гендеру та його зв'язки з іншими чинниками соціально-економічного життя [4—10]. Крім наукових публікацій на тему «жінки в науці», корисними для дослідників та політиків є численні науково-популярні статті, присвячені конкретним сучасним або історичним прикладам участі

жінок у наукових дослідженнях та розробках [11—14]. Публікації, які висвітлюють наукові досягнення вчених-жінок минулого та сьогодення, можуть позитивно впливати на зміни гендерних стереотипів та створення ролевих моделей для нових поколінь дослідників-жінок.

Вчені досліджують гендерну політику в науці й освіті; вивчають внесок дослідників-жінок в науку; проводять гендерний порівняльний аналіз дослідників-жінок та дослідників-чоловіків; описують історичні портрети відомих вчених-жінок; аналізують проблему фемінізації науки тощо [4; 5; 6; 15].

За результатами соціологічного опитування учасників декількох конференцій з проблем математики, комп'ютеризації, математичного моделювання в економіці та біології, екології, нелінійного мислення та освіти, Н.А. Вінокурова виявила очевидні відмінності в становищі жінок і чоловіків у російській науці. Чоловіки мали більш високий статус, особливо посадовий. Перевага в статусі визначала і більш високі заробітки, і кращі умови роботи, і можливості участі в конференціях, і поїздки за кордон для вчених-чоловіків. Відрізняються чоловіки також динамізмом, вимогливістю стосовно оплати, більш високою самооцінкою. Н.А. Вінокурова включає чоловіків до «вищого класу» в науковому співтоваристві. Жінки в більшості належали до середнього рівня наукової ієрархії (кандидати наук і доценти), відрізнялися консерватизмом, легше мирилися з труднощами сучасного становища, були більше захоплені роботою і прив'язані до неї, вважали за краще підробляти за фахом, не так сильно прагнули до зміни місця проживання. Водночас обсяги друкованих праць, зарубіжних грантів, спільних досліджень із зарубіжними колегами у жінок і чоловіків приблизно однакові. Н.А. Вінокурова асоціює жінок із «середнім класом» у науці, який є носієм стабільності, стійкості, зберігачем традицій. У певному сенсі наука в критичний період кінця 1990-х років зберігалася завдяки жінкам. Відсутність рівності можливостей для жінок у науці була визнана більшістю респондентів (жінок і чоловіків) [16].

Висновки, зроблені за результатами соціологічного опитування, можуть сприйматися як дискусійні, проте автору цієї публікації вдалося виявити деякі цікаві відмінності у професійній поведінці чоловіків і жінок у науці наприкінці 1990 років.

Фемінізація науки є характерною рисою науково-кадрового потенціалу Республіки Беларусь. В науковій сфері Беларусі відсутня дискримінація за ознакою гендеру, про що свідчить той факт, що чоловіки та жінки практично порівну представлені в усіх галузях науки. Позитивно вважається також тенденція збільшення частки жінок — докторів і кандидатів наук. Проте поряд із активізацією заходів щодо формування нової свідомості, основаної на цінностях гендерного рівноправ'я, необхідним є більш інтенсивний перехід від принципу рівності прав чоловіків та жінок у науці до принципу рівності можливостей [17].

Іншої думки щодо гендерного балансу в науці Беларусі дотримується І.Ф. Богданова, яка зауважує, що «не можна стверджувати, що тепер повністю усунена статева дискримінація в науці: жінки часто змушені виконувати нетворчі, майже технічні види робіт, які є необхідними для розвитку будь-якої наукової дисципліни, але не надають визнання і справжнього задоволення. Зберігається диспаритет у науковій продуктивності чоловіків і жінок на користь чоловіків та розрив у рівні їх заробітної плати» [18].

Тенденція фемінізації вищої освіти і науки спостерігається в Естонії. У наукових установах зростає кількість дослідників-жінок: у 2007 році 48 % вчених Естонії склали жінки. Подібно до інших країн представництво жінок у сферах наукової ієрархії дуже неоднорідне. Є спеціальності, де дослідників-жінок та студенток дуже мало (окремі інженерні науки, фізика). В багатьох наукових галузях молоді здатні жінки «грузнуть» на кар'єрному шляху, не досягнувши висот наукової ієрархії. Вони або надовго затримуються на посадах асистентів, наукових співробітників і викладачів (в Естонії частка жінок на посаді викладачів і наукових співробітників складає 55 %, старших наукових співробітників і доцентів — 40 %, провідних наукових співробітників — 18 %), або йдуть із науки в інші сфери зайнятості. У фізиці та інженерних науках не діє навіть така модель, тому що дівчата взагалі не прагнуть до вивчення цих спеціальностей [19].

Вчені визначають три хвилі фемінізації науки у СРСР та пострадянських країнах. У Російській імперії, до складу якої входила також Україна, жінки склали менше 10 % науковців. Законодавчі акти, що регулюють права чоловіків та жінок у отриманні освіти та виборі професії, прийняті у 1920-х роках, надали можливості жінкам (особливо робітничо-селянського походження) навчатися та працювати у науковій сфері. Це була перша хвиля фемінізації науки. Друга хвиля фемінізації почалася із середини 1960-х років у період екстенсивного зростання науки. Третя хвиля фемінізації науки в пострадянських країнах припадає на початок 1990-х років і пов'язана з негативними тенденціями скорочення обсягів фінансування, кількості наукових установ та дослідників, падінням престижу професії науковця та відтоку умів за кордон і в інші сфери діяльності [15; 20].

Н.С. Агамова і О.Г. Алахвердян, автори змістовного історико-наукознавчого дослідження проблеми «жінки в науці та вищій школі», звертають увагу на парадоксальну ситуацію (яка, на думку автора статті, притаманна також Україні): сучасні процеси дискримінації жінок-учених проявляються на тлі активної фемінізації кадрової складової науки [15].

Аналогічна ситуація склалася у науці України за роки незалежності. Фемінізація академічної науки України досліджується в роботах І.О. Буліна, якій використовує термін «демаскулінізація», підкреслюючи тим самим негативний характер цього явища. За оцінкою вченого, «чисельність дослідників-чоловіків у НАН України в порівнянні з дослідниками-жінками скорочується випереджальними темпами, при цьому віковий профіль

дослідників-жінок, особливо в гуманітарних і соціальних науках, набагато краще збалансований. Саме завдяки дослідникам-жінкам згладжується надмірний перекис у бік старших вікових груп, що виник внаслідок багаторічної консервації чоловічого кадрового потенціалу» [21, с. 74]. За результатами гендерно-вікового аналізу кадрової складової наукових організацій НАН України вчений робить висновок про фактичну неефективність реалізованої кадрової політики щодо дослідників-чоловіків молодого та середнього покоління як потенційної рушійної сили для якісного оновлення кадрів [22].

Питання щодо продуктивності та відмінності у діяльності дослідників залежно від статі проаналізовано науковцями видавництва Elsevier¹ у співробітництві з профільними гендерними експертними організаціями з усього світу. Експерти Elsevier використали базу даних Scopus, найбільшу в світі базу рефератів і цитування, для визначення різних гендерних аспектів наукової сфери. Аналіз проведено в 11 країнах (Австралія, Бразилія, Великобританія, Данія, Канада, Мексика, Португалія, США, Франція, Чилі, Японія) і на рівні ЄС, у 27 предметних галузях, за 20-річний період. Генеральний директор Elsevier Рон Мобед (Ron Mobed) зауважує, що звіт підготовлено як керівництво з гендерних досліджень і політики гендерної рівності для урядів, спонсорів і організацій усього світу для сприяння проведенню науково обґрунтованих досліджень гендерного паритету в науці [23].

На основі бібліометричного аналізу бази рефератів і цитування зроблено такі висновки:

- публікаційна активність жінок у середньому нижче, ніж чоловіків, але за рівнем цитування і завантаження робіт жінки не поступаються чоловікам;
- при підготовці наукових публікацій жінки менше, ніж чоловіки, схильні до міжнародної співпраці, і трохи менше, ніж чоловіки, схильні до співпраці з науковцями з інших секторів діяльності;
- наукові результати жінок мають трохи більшу частку міждисциплінарних досліджень, ніж наукові результати чоловіків;
- жінки, як правило, менш мобільні на міжнародному рівні, ніж чоловіки;
- гендерні дослідження стають більш масштабними і складними; з'являються нові теми;
- з активізацією гендерних досліджень у ЄС зменшилось колишнє домінування США у публікаціях з гендерної тематики [23].

¹ Elsevier — видавнича компанія, провідний світовий постачальник наукових, технічних і медичних інформаційних продуктів і послуг. Компанія співпрацює з глобальним науковим співтовариством, публікує понад 2500 журналів і понад 20000 книжкових найменувань. Онлайн-рішення Elsevier включають ScienceDirect, Scopus, SciVal, Reaxys, EngineeringVillage, Mendeley, Knovel, які дозволяють підвищити продуктивність діяльності фахівців у сфері науки, освіти та різних галузях промисловості. — прим. авт.

Вчені, які досліджували гендерні аспекти науково-кадрового потенціалу, завжди вказували на дисциплінарні перекося у гендерної структурі дослідників. Наприкінці минулого сторіччя було запропоновано умовну (не жорстку) класифікацію дисциплін за ознакою гендерного розподілу дослідників. До «чоловічих» дисциплін включаються фізико-математичні науки, технічні та комп'ютерні дисципліни, до гендерно-нейтральних — хімічні та біологічні науки, до «жіночих» — соціальні та гуманітарні науки [20, с. 694]. Саме перша група наук, де дослідники-чоловіки складають переважну більшість, викликає найбільший інтерес експертів з питань гендерного паритету у науці.

Проблема участі дослідників-жінок у традиційно «чоловічих» наукових дисциплінах, які в англійських публікаціях позначаються аббревіатурою STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics), привертає все більшу увагу вчених світу в останні роки. Ця тенденція спостерігається навіть у розвинутих інноваційно спрямованих країнах. Наприклад, у звіті Управління економіки та статистики Міністерства економіки США відзначається, що кваліфіковані кадри природничих, технологічних, інженерних і математичних (ПТІМ) дисциплін мають вирішальне значення для інноваційного потенціалу і глобальної конкурентоспроможності США. Проте частка жінок, які отримали дипломи з дисциплін ПТІМ або працюють у ПТІМ галузях науки, менше 25 %, хоча жінки складають майже половину робочої сили в США і половину фахівців з університетською освітою. Чинниками, що впливають на гендерний дисбаланс у зайнятості в ПТІМ, автори звіту вважають відсутність жіночих ролевих моделей для слідування; гендерні стереотипи; а також менші можливості для поєднання роботи та сімейних обов'язків. Американські експерти впевнені, що низький рівень зайнятості жінок у ПТІМ дисциплінах свідчить про наявність невикористаних можливостей для посилення наукового потенціалу в той час, коли США мають зробити більше для підвищення своєї конкурентоспроможності [24].

Актуальність наукової тематики «Гендер і ПТІМ» підтверджується зростанням кількості статей, спеціальних видань і журналів, які присвячені проблемам зайнятості дослідників-жінок у традиційно «чоловічих» дисциплінах. Такі наукові видання як «International Journal of Gender, Science and Technology» (Міжнародний журнал гендеру, науки і технології), міжнародний багатопрофільний журнал «Gender, Technology and Development» (Гендер, технологія і розвиток), спеціальне видання журналу «Social Sciences» — «Gender and STEM: Understanding Segregation in Science, Technology, Engineering and Mathematics» (Гендер і ПТІМ: Розуміння сегрегації в природничих, технологічних, інженерних і математичних дисциплінах) та інші пропонують платформу для вивчення зв'язку між гендерними характеристиками наукового потенціалу, технологічними змінами та суспільством.

Вплив міжнародних організацій на досягнення гендерного паритету в науці. Увага міжнародних організацій до питання гендерного паритету обумовле-

на тим, що збільшення участі жінок у робочій силі та скорочення гендерного розриву призводить до більш швидкого економічного зростання та зростання добробуту [25; 26]. Забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок є однією з 17 цілей Програми сталого розвитку ООН [27]. Серед міжнародних організацій, які опікуються проблемами гендерного паритету, однією з впливових є структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, яка була створена в 2010 році і отримала назву «ООН — Жінки» (UN Women). Організація «ООН — Жінки» покликає:

- підтримувати міждержавні структури в їх діяльності з формулювання гендерної політики, глобальних стандартів і норм;
- сприяти країнам-членам ООН у впровадженні світових гендерних стандартів, забезпечувати країни технічною та фінансовою підтримкою, формувати ефективну співпрацю з громадянським суспільством;
- керувати і координувати роботу установ системи ООН з питань гендерної рівності, включаючи регулярний моніторинг прогресу в рамках всієї системи [28].

У 2010 році ще одна авторитетна міжнародна організація — Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) — також започаткувала гендерну ініціативу для вивчення бар'єрів на шляху гендерної рівності у сфері освіти, зайнятості та підприємництва. В англійському варіанті ця програма називається ініціативою трьох «Е» за першими літерами слів Education (освіта), Employment (зайнятість) і Entrepreneurship (підприємництво). У 2012 році було створено портал із гендерних питань, який містить дані за 16 основними показниками для визначення гендерного розриву (gender gap) і моніторингу ситуації [25].

Платформою для діалогу вчених, політиків та експертів з гендерних питань і з наукової політики постає Гендерний саміт (The Gender Summit). Учасники конференцій Гендерного саміту доповідають та обговорюють нові результати досліджень, присвячених питанням про те, коли, чому і як біологічні відмінності (стать) і соціокультурні відмінності (гендер) між жінками і чоловіками впливають на результати наукової діяльності. За останні роки проведено 9 конференцій Гендерного саміту в різних країнах і частинах світу за участю понад 2750 осіб та 575 експертів-доповідачів [29].

Перший Гендерний саміт з науки та інновацій, проведений в Європі в 2011 році, вплинув на гендерну складову програми «Горизонт — 2020», найбільшої програми підтримки досліджень та інновацій в ЄС з бюджетом майже 80 млрд євро. В ній передбачено три напрями впливу на досягнення гендерного паритету в науці та інноваціях:

- збільшення кількості жінок на наукових посадах;
- інтеграція гендерного аналізу в дослідницький процес;
- пріоритетна підтримка наукових та інноваційних проектів, що враховують гендерний аспект [1].

Політика міжнародних організацій та впровадження засобів для збільшення участі жінок у науці обумовлені тим, що згідно зі статистичними даними гендерний паритет у різних країнах незалежно від рівня економічного та інноваційного розвитку не досягнуто. Спостерігаються значні варіації у рівні зайнятості жінок у науці: від 15 % в Японії до 53 % в Аргентині. За даними ОЕСР автором статті проведено порівняння двох показників, частки жінок у загальній кількості дослідників і питомої ваги валових внутрішніх витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП, з метою виявити залежність між ними. Як видно з рис. 1, таку залежність не виявлено.

Очевидно, що економічні чинники тут не є вирішальними. Автором сформульовано попередні ймовірні чинники впливу на гендерний склад науково-кадрового потенціалу:

- зовнішні чинники (відносно наукової системи), включають політичні, соціальні, релігійні та культурні особливості, які впливають на гендерний порядок у країні, а відтак і на гендерні характеристики науково-кадрового потенціалу.

Внутрішні чинники (відносно наукової системи):

- дисциплінарна структура наукових досліджень та розробок в країні: можна припустити, що у країнах з високою часткою соціальних, гуманітарних, медичних, біологічних наук, тобто тих, які обирають жінки, гендерний розрив у науці менш помітний;

- структура науково-кадрового потенціалу країни за секторами діяльності може впливати на частку жінок в науці; за даними статистики різних країн, жінки переважно зайняті в державному секторі та в секторі вищої освіти. Висока частка підприємницького сектору може мати негативний вплив на частку жінок у науці.

Перевірка сформульованих гіпотез вимагає проведення більш детального аналізу поза межами цієї статті.

Розглянемо більш детально ситуацію у країнах Європейського Союзу. В ЄС одним із впливових джерел інформації для всіх, хто цікавиться сучасним станом проблеми гендерної рівності в науці та інноваційній діяльності, є звіт «Shefigures», який виходить кожні три роки починаючи з 2003 р. і містить загальноєвропейські порівнянні статистичні дані про гендерні відмінності у кар'єрному зростанні, досвіді та умовах праці у науці, в оплаті праці, мобільності та успішності в отриманні фінансування. За оцінками авторів доповіді «Shefigures 2015», у більш ніж половині країн ЄС частка жінок становила менше 45 % від сукупної кількості дослідників. Утім було досягнуто певний прогрес: протягом 2008—2011 років кількість жінок серед учених та інженерів щороку зростала в середньому на 11,1 %, тобто швидше, ніж кількість чоловіків (3,3 %) [31].

У країнах ЄС спостерігається гендерна нерівність у кар'єрному зростанні: у 2013 році жінки становили лише 21 % дослідників вищого рівня (20 % у 2010 році). За останні кілька десятиріч рівень освіти жінок в середньому зріс більше, ніж чоловіків. Проте жінки менше представлені на вищих по-

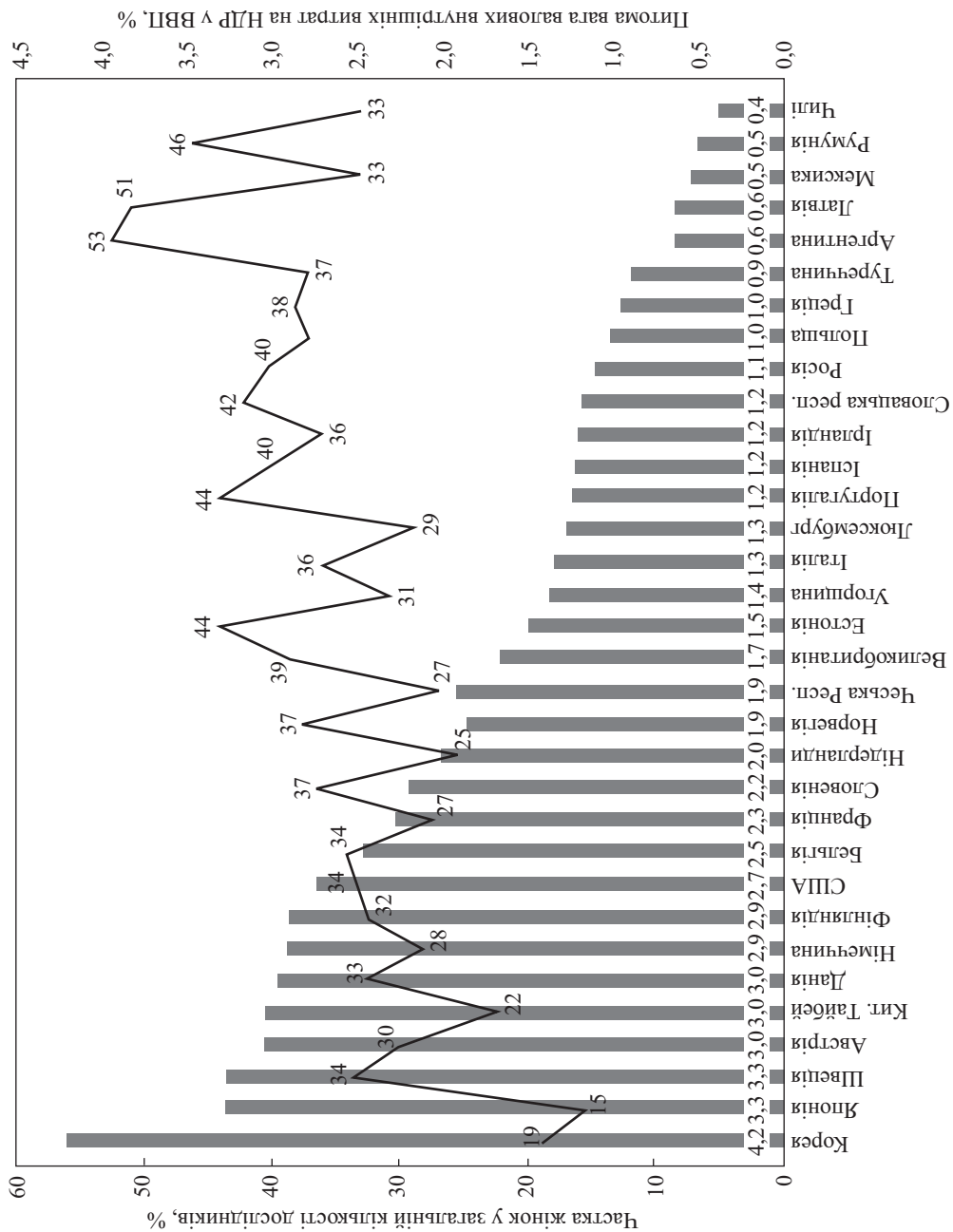

Рис. 1. Порівняння частки жінок у загальній кількості дослідників і питомої ваги валових внутрішніх витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП, 2015 рік
Джерело: побудовано автором за даними ОЕСР (<https://stats.oecd.org>).

садах наукової ієрархії: вони складають 28 % членів наукових і адміністративних рад і тільки 22 % керівників рад директорів. Дослідники-чоловіки є більш успішними в отриманні фінансування в рамках національних програм, випередивши в 2013 році вчених-жінок на 4,4 % (показник успішності для чоловіків — 31,8 %, для жінок — 27,4 %) [31].

На міжнародному та національному рівні існують організації та програми, спрямовані на вирішення проблеми гендерної сегрегації науково-кадрового потенціалу. Далі наведено кілька прикладів міжнародних і національних ініціатив.

Програма підтримки талановитих жінок у науці була започаткована спільно ЮНЕСКО і корпоративним фондом L'Oréal для нагородження дослідників-жінок, які в своїй роботі сприяли подоланню сучасних глобальних проблем. З 1998 року нагородами L'Oréal-UNESCO відзначено понад 97 лауреатів із 30 країн, які досягли успіхів у наукових дослідженнях. Дві з них було подано на здобуття Нобелівської премії. В черговий, 20-й раз, Фонд «L'Oréal» і ЮНЕСКО обрали п'ять видатних вчених-жінок із Аргентини, Канади, Китаю, Південної Африки та Великобританії, які 22 березня 2018 року в Парижі отримали премії L'Oréal-UNESCO «For Women in Science» в галузі наук про життя. П'ятнадцять перспективних молодих дослідників-жінок отримали міжнародну стипендію «Зростаючий талант» [32].

Нідерландська національна експертна організація «Gender & STEM network» (Мережа Гендер і ПТІМ) намагається у різні способи підтримувати дослідників-жінок, які обрали непростий шлях роботи у традиційно «чоловічих» науках, щоб збільшити кількість жінок у науково-технологічній сфері Нідерландів. Одним із підходів було створення електронної (відкритої) мережі усіх зацікавлених вчених та експертів з метою:

- покращити розуміння різних взаємопов'язаних аспектів вибору професійної кар'єри у ПТІМ дівчатами / жінками (і хлопчиками / чоловіками);
- виявити нові підходи до збільшення кількості дослідників-жінок у ПТІМ [33].

У США в 1971 році було створено Асоціацію жінок у науці (Association of Women in Science, AWIS), яка є найбільшою мультидисциплінарною організацією для вчених-жінок, зайнятих дослідженнями у ПТІМ. Діяльність AWIS спрямована на досягнення максимальних наукових результатів завдяки гендерному паритету і участі жінок в дослідженнях у всіх дисциплінах і у всіх секторах науки. AWIS об'єднує понад 20 тис. фахівців із відділеннями по всій країні. Членство відкрите для всіх, хто підтримує бачення і місію асоціації [34].

Гендерний паритет і внесок дослідників-жінок у розвиток науки України. Перш ніж розглядати питання про роль дослідників-жінок у науці України, наведемо основні факти щодо загальної ситуації з правами та можливостями жінок в українському суспільстві. Україна підписала всі міжнародні документи світового і європейського значення, в яких викладено положення

гендерної рівності; було визнано їх правомірність, сприйнято їх як орієнтир і взято зобов'язання щодо їх виконання [10]. Принцип гендерної рівності закріплений в Конституції України і в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Метою закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності [35].

Всесвітній економічний форум (World Economic Forum) оцінює масштаби гендерних диспропорцій і відстежує їх прогрес у часі, приділяючи особливу увагу відносному розриву між жінками і чоловіками в чотирьох ключових областях: економіка, охорона здоров'я, освіта і політика. За індексом гендерного розриву Всесвітнього економічного форуму, у 2017 році Україна посіла 61 місце серед 144 країн світу з індексом 0,705 за шкалою від 0 до 1 (0 — відсутність гендерного паритету, 1 — наявність гендерного паритету). За складовими оцінки гендерного розриву Україна отримала такі результати (ранг, індекс):

- участь і можливості в економіці (34, 0,736);
- досягнення в освіті (28, 1,000);
- здоров'я і виживання (51, 0,978);
- політична влада (103, 0,107) [36].

Як бачимо, сумарно за чотирма складовими індексу гендерного розриву Україна має значення, близьке до середнього, але між окремими складовими є розбіжності. Ці дані свідчать, що гендерна нерівність найбільш помітна в політичній сфері, що підтверджується даними про гендерний склад головного законотворчого органу України. За результатами проекту ПРООН в Україні, частка жінок у складі Верховної Ради України (ВРУ) варіювалася від 2,7 % у ВРУ I скликання до 12,1 % у ВРУ VIII скликання. У порівнянні з парламентом, жінки складають більшу частку у радах місцевого рівня [7]. Експерти ПРООН відмічають: «Політична влада є в основному одностатевою і пропонує чоловічі цінності й стандарти для всього суспільства. Світогляд та думки чоловіків фактично стають панівними майже в усіх сферах державного і громадсько-політичного життя. Жінки здебільшого залишаються поза державними та іншими формами політичного владарювання. Жінки позбавлені доступу до влади і не впливають на політичні рішення, у тому числі на гендерну політику держави у різних аспектах суспільного життя» [7]. Одним із важливих аспектів суспільного життя є сфера науки та інновацій.

Індекс України за складовою «досягнення в освіті» дорівнює одиниці (28 місце з-серед 144 країн). Далі розглянемо, наскільки успішно вдається жінкам використати отриманий освітній потенціал на шляху професійної кар'єри та яким є внесок дослідників-жінок у науково-технічний потенціал країни. Державна статистика України дозволяє аналізувати кадри науки враховуючи гендерні характеристики дослідників за галузями наук, секторами наук, регіонами та кваліфікаційним рівнем. Високій рівень освіти жі-

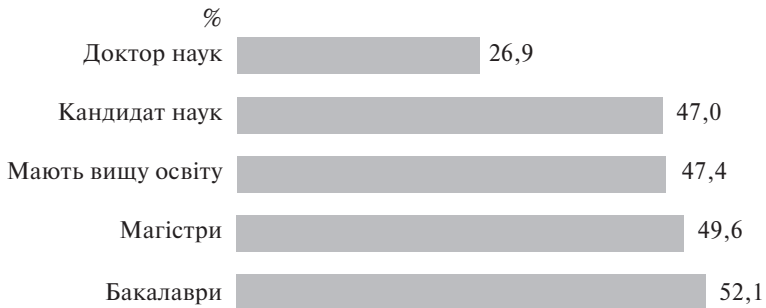

Рис. 2. Частка жінок — виконавців наукових досліджень і розробок в Україні у 2016 році за рівнем освіти, %
Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

нок впливає на гендерний розподіл виконавців наукових досліджень і розробок, які мають вищу освіту або ступінь бакалавра та магістра (рис. 2).

Рис. 2 вказує на залежність частки жінок у складі виконавців наукових досліджень і розробок від їх кваліфікаційного рівня: від 52,1 % жінок серед бакалаврів і до 26,9 % жінок серед докторів наук. Ця тенденція збігається із загальноосвітовою: у всіх країнах частка жінок поступово знижується у міру кар’єрного зростання. На тлі загального скорочення кількості дослідників в Україні частка жінок за останні роки трохи збільшилася (на 2 відсоткові пункти), тобто процес фемінізації науки продовжувався (рис. 3).

Україна належить до країн із високим рівнем участі жінок в наукових дослідженнях і розробках, проте жінки представлені нерівномірно за галузями науки і кваліфікаційним рівнем. Жінки-дослідники в цілому в усіх галузях науки становили в 2015 році 46,3 %, що значно вище, ніж у більшості розвинених країн. Подібно до інших країн світу, в українській науці спостерігаються дисциплінарні переваги (уподобання) дослідників-жінок і дослідників-чоловіків (рис. 4).

Українські дослідники-жінки віддають перевагу гуманітарним і суспільним наукам; дослідники-чоловіки більше представлені в технічних науках, що відповідає гендерному складу дослідників за дисциплінами в інших країнах. На перший погляд, гендерний паритет характерний для природничих наук, де частка жінок становила 49,5 %. Однак аналіз даних на рівні галузей природничих наук демонструє істотні гендерні відмінності за окремими дисциплінами (таблиця).

Частка дослідників-жінок значно вище у фармацевтичних (71 %) і медичних (65,8 %) науках; незначно вище у ветеринарних науках (58,9 %), хімічних науках (57,7 %), біологічних (55,4 %) сільськогосподарських науках (55,1 %) і географічних науках (54,4 %). Частка дослідників-жінок у фізико-математичних науках становила 28,2 % у 2015 році. Це невисоке значення показника в порівнянні з іншими науками, проте деякі країни світу до такого рівня участі жінок у науці тільки прагнуть. Частка жінок серед дослідни-

Частка жінок-дослідників за науковими ступеннями та галузями науки в Україні в 2015 році, % від сукупної кількості дослідників

Галузі науки	Частка жінок-дослідників	Частка жінок серед кандидатів наук	Частка жінок серед докторів наук
Всього	46,3	45,3	25,3
Природничі науки	49,5	47,2	24,1
Фізико-математичні	28,2	25,7	9,7
Хімічні	57,7	49,5	16,9
Біологічні	55,4	57,2	30,8
Геологічні	48,9	42,5	16,8
Географічні	54,4	47,0	50,0
Сільськогосподарські	55,1	51,6	22,5
Ветеринарні	58,9	54,7	7,4
Медичні	65,8	66,4	43,9
Фармацевтичні	71,0	70,8	42,9
Технічні науки, з них	37,4	24,4	12,4
Транспорт	29,1	18,7	7,1
Архітектура і будівництво	46,8	32,9	15,4
Гуманітарні науки	68,0	64,2	37,3
Історичні науки	68,9	59,4	33,8
Філологічні науки	72,8	73,5	43,9
Мистецтвознавство	71,3	78,4	56,3
Філософські науки	42,8	42,7	16,2
Суспільні науки	64,1	63,0	45,2
Національна безпека	41,5	43,1	27,3
Соціологічні	65,3	55,6	52,6
Політичні	45,5	55,2	16,3
Державне управління	50,0	46,2	0
Економічні	66,0	61,6	43,5
Юридичні	52,6	54,4	40,0
Педагогічні	75,1	74,7	59,1
Психологічні	78,9	75,8	60,6
Фізичне виховання і спорт	59,7	72,2	50,0
Багатогалузеві наукові організації	50,1	45,9	26,7

Джерело: складено автором за даними Держстату України.

ків зменшується із підвищенням кваліфікаційного рівня: від 46,3 % для категорії дослідників і до 25,3 % для категорії докторів наук (2015 рік).

Докторів наук-жінок менше, ніж в інших дисциплінах, працює у технічних науках (12,4 %); фізико-математичних науках (9,7 %); ветеринарних науках (7,4 %); у науках про транспорт (7,1 %); та державному управлін-

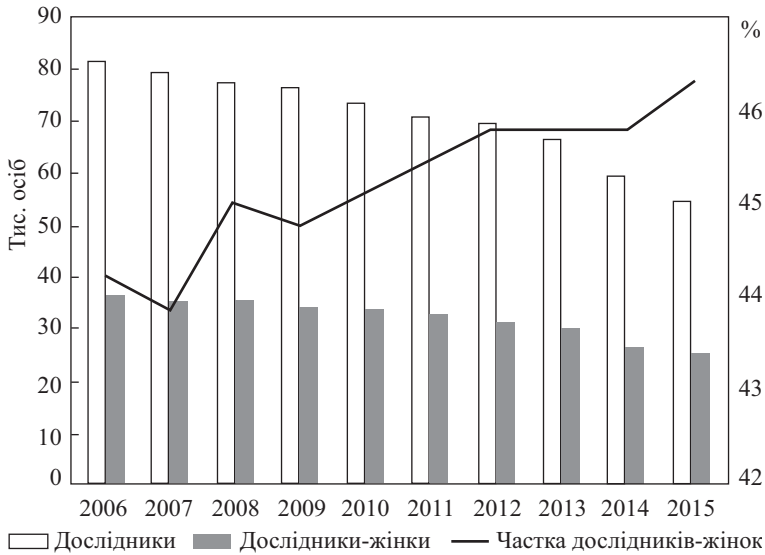

Рис. 3. Динаміка зміни чисельності дослідників і дослідниць-жінок в Україні у 2006–2015 роках
Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

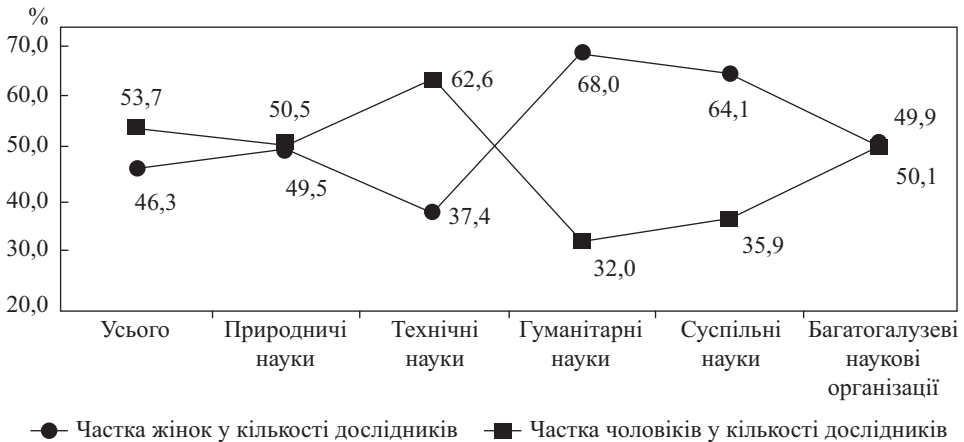

Рис. 4. Гендерний розподіл дослідників за галузями наук в Україні у 2015 році
Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

ні (0 %). Більше жінок досягають рівня доктора наук у традиційно «жіночих» дисциплінах як психологічні науки (60,6 % докторів наук-жінок), педагогічні науки (59,1 %), мистецтвознавство (56,3 %), соціологічні науки (52,6 %), географічні науки (50,0 %), фізичне виховання і спорт (50,0 %) та суспільні науки (45,2 %).

За секторами діяльності гендерний паритет спостерігається в державному секторі та в секторі вищої освіти, передусім для категорії дослідників.

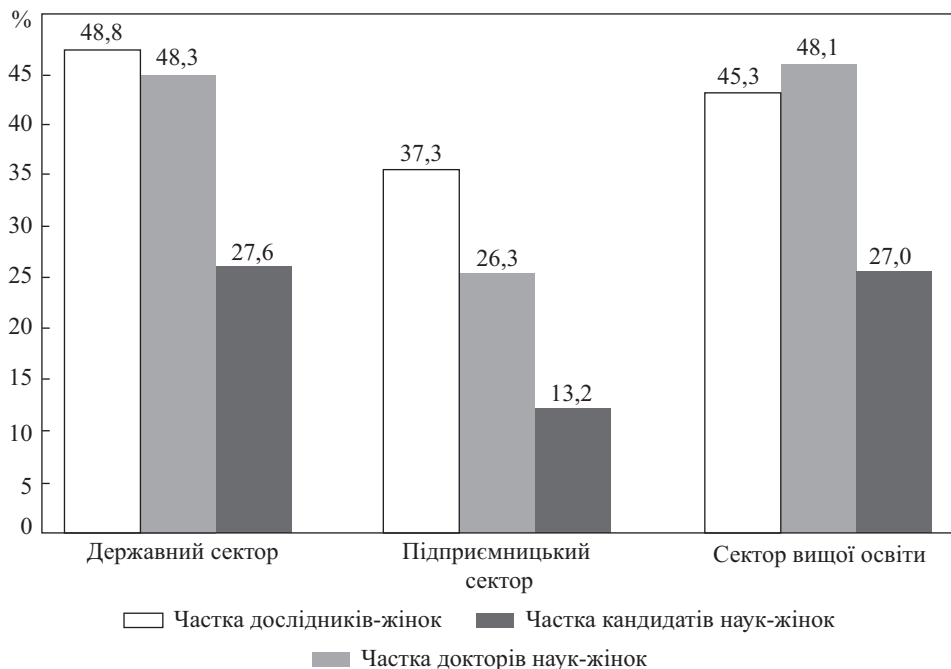

Рис. 5. Частка жінок у загальній кількості дослідників, кандидатів наук і докторів наук за секторами діяльності в Україні у 2016 році, % від загальної кількості дослідників у секторах діяльності

Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

У підприємницькому секторі жінки представлені менше, особливо в категорії докторів наук (рис. 5).

На думку автора, це пояснюється дисциплінарним профілем наукових організацій підприємницького сектору, які переважно виконують наукові дослідження та розробки в галузі технічних наук, що не належать до дисциплінарних переваг дослідників-жінок. Гендерна структура науково-кадрового потенціалу за секторами діяльності в Україні відповідає ситуації в країнах ЄС, де жінки також працюють у державному та освітньому секторах, а чоловіки для своєї наукової кар'єри обирають більш привабливий підприємницький сектор.

Незважаючи на персональні досягнення у наукових дослідженнях та розробках багатьох докторів наук-жінок, вони майже не представлені на керівних посадах у науці і тому не впливають на розвиток наукових організацій і науки в цілому. Наприклад, в період 1918—2018 рр. загальна кількість членів НАН України (дійсних членів та членів-кореспондентів) становила 1597 осіб, з них 70 жінок (2,3 %). За 100 років намітився певний прогрес щодо гендерного паритету на рівні персонального складу академіків: сьогодні серед 193 дійсних членів налічується 5 академіків-жінок, або 2,6 %. Жінки майже не представлені на керівних посадах секцій та відділень НАН

України та на посадах директорів наукових установ, навіть у «жіночих» дисциплінах, за рідким винятком².

Переважає чоловіків на верхніх шпальтах керівництва пояснюється тим, що проблеми гендерного паритету в науці, перш за все в дисциплінах, де частка дослідників-жінок незначна, не входять до порядку денного розвитку академічної науки. Це підтверджується тим, що річні звіти НАН України не включають інформацію про гендерні характеристики науково-кадрового потенціалу. Потрібно зауважити, що, мабуть, під впливом закордонних експертів нова методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України містить підрозділ «Забезпечення гендерної рівності та гармонійного розподілу часу між роботою та родиною (3.2.3 Б)»³. Включення питання гендерної рівності до методики оцінювання наукових установ слід розглядати як невеличкий позитивний поштовх у напрямі розроблення гендерно чутливої кадрової політики в науці. Це є своєрідним «ввічливим нагадуванням» про гендерні питання.

Проведений аналіз проблеми гендерного паритету в науці України та зіставлення з даними інших країн дозволяють сформулювати такі гендерні характеристики науково-кадрового потенціалу України:

- відносно високий рівень участі жінок у наукових дослідженнях і розробках: у 2015 році дослідники-жінки становили 46,3 %, тобто більше, ніж в деяких розвинених країнах;
- стійка тенденція фемінізації науки (2-відсоткове зростання кількості жінок протягом 2006—2015 років);
- горизонтальна гендерна сегрегація, яка підтверджується наявністю дисциплінарних переваг дослідників-жінок і дослідників-чоловіків. Жінки представлені нерівномірно за галузями науки;
- вертикальна гендерна сегрегація, яка виражена в тому, що частка жінок скорочується з підвищенням кваліфікаційного рівня. Жінки майже не представлені на керівних посадах у науці, не впливають на наукову політику та розвиток наукових організацій і науки в цілому.

Висновки. Сьогодні дослідники-жінки роблять вагомий внесок у розвиток науки України, особливо в таких напрямках як гуманітарні, суспільні, фармацевтичні, медичні, хімічні та біологічні науки. Втім країна втрачає частину освітнього потенціалу бакалаврів-жінок і магістрів-жінок через низький рівень участі дослідників-жінок у фізико-математичних і технічних дисциплінах. Через неспроможність збалансувати свою наукову діяльність та родинні обов'язки (народження та виховання дітей, інші сімейні обов'язки) багато молодих жінок не досягають рівня кандидата або доктора

² Лібанова Е.М. — академік НАН України (соціоекономіка), професор, доктор економічних наук; академік-секретар Відділення економіки; член Президії НАН України; заступник голови Секції суспільних і гуманітарних наук; директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України.

³ Постанова Президії НАН України від 15.03.2017 № 75.

наук, не просуваються кар'єрними сходами до керівних посад у науці або взагалі залишають її.

Одним із чинників, який негативно впливає на участь жінок у фізико-математичних і технічних дослідженнях, може бути соціально-психологічний клімат у традиційно чоловічих наукових колективах і усталені гендерні стереотипи наукової спільноти та суспільства взагалі. Питання про те, буде чи не буде випускниця ВНЗ працювати в науці, не є критичним на особистому рівні. Жінка може обрати інший шлях у своєму професійному зростанні або взагалі присвятити себе вихованню дітей. Однак у масштабі країни втрата освітнього потенціалу жінок, які покидають цю сферу діяльності або залишаються на нижчих кваліфікаційних рівнях, може бути відчутною.

Гендерна сегрегація у науці є характерною рисою усіх країн світу, і Україна тут не є винятком. З метою розроблення та впровадження виваженої науково-технічної політики важливо розрізнати вертикальну та горизонтальну сегрегацію. Горизонтальна гендерна сегрегація відображає відмінність між жінками та чоловіками стосовно вибору дисциплінарного профілю наукової кар'єри і не включає принцип нерівності. Вертикальна гендерна сегрегація обумовлена нерівністю можливостей.

Вертикальна гендерна сегрегація є тією самою «скляною стелею», про яку так багато пишуть прихильники гендерно збалансованого розвитку наукової спільноти та суспільства взагалі. Як свідчить практика наукової діяльності, подолати вертикальну гендерну сегрегацію непросто, адже на законодавчому рівні (принаймні в більшості країн світу і в Україні) дослідники-жінки мають однакові права з дослідниками-чоловіками. Можливим поясненням наявності вертикальної гендерної сегрегації в науковій сфері можуть бути патріархальний гендерний порядок у суспільстві (який впливає на соціально-психологічні відносини у науковій сфері), пов'язане з цим домінування чоловіків, усталені цінності та стереотипи. Певною мірою це вірно, але дослідники-жінки часто-густо теж є носіями патріархального світогляду. Більш глибоке вивчення цього питання — завдання для подальших досліджень.

Експерти з науково-технічної політики мають звернути увагу на сучасну (загрозливу) тенденцію фемінізації кадрової складової науки в Україні. На перший погляд фемінізація науки сприймається як досягнення гендерного паритету, проте більш глибокий аналіз показує, що ця тенденція спричинена кризою в науковій сфері протягом останніх десятиліть: низький рівень фінансування, незадовільний рівень матеріально-технічної забезпеченості наукових установ, втрата привабливості професії вченого та низький рівень оплати праці призвели до занепаду науково-технічного потенціалу і втрати талановитих, продуктивних дослідників-чоловіків. Чи потрібна така фемінізація українській науці? Звичайно, ні.

При формуванні гендерно чутливої наукової політики необхідно зважувати на наявність проблеми вертикальної та горизонтальної сегрегації в на-

уці та створювати більш сприятливі умови для кар'єрного зростання талановитих дослідників-жінок на користь науки та інновацій, але не на шкоду науковій діяльності дослідників-чоловіків. Врешті-решт, гендерний паритет в науці має бути не самоціллю, а ефективним інструментом мобілізації всього інтелектуального потенціалу країни.

Автор дякує І.О. Булкіну і Т.В. Гончаровій за продуктивне обговорення проблеми і доречні зауваження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lee H., Pollitzer E. Gender in science and innovation as component of inclusive socio-economic growth. Second edition. London: Portia Ltd., 2016.
2. Women and Science. UNESCO. 2018. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/priority-areas/gender-and-science/for-women-in-science-programme/> (Date of access 15.01.2018).
3. UNESCO science report: towards 2030. UNESCO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002354/235407e.pdf> (Date of access 12.05.2017).
4. Гендерні студії в сучасній Україні. Матеріали студ. наук.-практ. конф. (12–13 березня 2015 р.): зб. наук. ст. / Гол. ред. С.О. Філоненко. Бердянськ: БДПУ, 2015. 96 с.
5. Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3–4 грудня 1999 р.). Київ: МО «Жіноча громада». ГО «Жінка в науці», 1999.
6. Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє. Матеріали Четвертої міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 130-річчю вищ. освіти жінок в Україні (Київ, 6–8 листопада 2008 р.) / Ред. В. Троян. Київ, 2008.
7. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні. ПРООН в Україні. Вересень 2017. URL: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/Women-and-Men-in-Leadership-Position.html (Дата звернення 15.01.2018).
8. Журженко Т. Социальное воспроизводство и гендерная политика в Украине. Харьков: Фолио, 2001.
9. Кісь О. Гендерні студії в Україні: стан, проблеми, перспективи. Незалежний культурологічний часопис «І». URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem17-08.htm> (Дата звернення 15.04.2017).
10. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. та ін. Гендерні дослідження: прикладні аспекти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
11. Троян В. Жінка і наука: подруги чи суперниці? *Дзеркало тижня*. 2002. № 1. С. 12.
12. Власюк Г. Жінка в українській науці: непрохана гостя. 2014. URL: <http://povaha.org.ua/zhinka-v-ukrajinskij-nautsi-neprohana-hostya/> (Дата звернення 15.04.2017).
13. Ісаєнко В. Жінки, закохані в науку. *Ветеринарна медицина України*. 2014. № 3 (217). С. 4–6.
14. Ремовська О. Жінки у науці досі герої-одиначки? Радіо Свобода. 09 березня 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24923390.html> (Дата звернення 15.04.2017).
15. Агамова Н.С., Аллахвердян А.Г. Российские женщины в науке и высшей школе: историко-научные и науковедческие аспекты: (к 150-летию со дня рождения С.В. Ковалевской). *Вопросы истории естествознания и техники*. 2000. № 1. С. 141–153.
16. Винокурова Н.А. Женщины и мужчины в науке: двойной портрет. *Социологические исследования*. 1999. № 4. С. 82–86.
17. Антонова Т.А. Динамика научных кадров Республики Беларусь: гендерный анализ // Диалог культур в эпоху глобальных рисков: сборник материалов Междунар. науч. конф. (Минск, 17–18 мая 2016 г.). В 2 ч. Ч. 2. Минск: Изд. Центр БГУ, 2016. С. 537–540.

18. Богданова И.Ф. Женщины в науке: вчера, сегодня, завтра. *Социологические исследования*. 2004. № 1. С. 103–112.
19. Лыхиви Э. Женщины в науке. На пути к сбалансированному обществу женщины и мужчины в Эстонии. Министерство социальных дел Эстонской Республики. Таллинн 2010. С. 50–51.
20. Мирская Е.З., Мартынова Е.А. Женщины в науке. *Вестник Российской академии наук*. 1993. Т. 63. № 8. С. 693–700.
21. Булкин И.А. Изменения в структуре исследователей НАН Украины: гендерный аспект. Часть I. *Наука та наукознавство*. 2017. № 3(97). С. 74–86.
22. Булкин И.А. Изменения в структуре исследователей НАН Украины: гендерный аспект. Часть II. *Наука та наукознавство*. 2017. № 4(98). С. 46–64.
23. Gender in the global research landscape. Analysis of research performance through a gender lens across 20 years, 12 geographies, and 27 subject areas. Elsevier. 2017. URL: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0008/265661/ElsevierGenderReport_final_for-web.pdf (Дата звернення 20.04.2017.12.03.2018).
24. Beede D., Julian T., Langdon D. et al. Women in STEM: A Gender gap to innovation. U.S. Department of Commerce, Office of the Chief Economist, 2011. ESA Issue Brief No 04—11.
25. Gender equality in education, employment and entrepreneurship: Final report to the MCM – 2012. URL: <http://www.oecd.org/employment/50423364.pdf>. p. 17. (Date of access 19.04.2017).
26. Klasen S., Lamanna F. The impact of gender inequality in education and employment on economic growth: New evidence for a panel of countries. *Feminist Economics*. 2009. 15 (3). P. 91–132.
27. ПРООН в Україні. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourwork/sdg-overview.html/> (Дата звернення 20.04.2017).
28. UN Women. 2017. URL: <http://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women> (Date of access 12.03.2017).
29. UNESCO Institute for Statistics (2017). Fact Sheet No 43 March 2017 FS/2017/SCI/43. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs43-women-in-science-2017-en.pdf> (Date of Access 09.03.2018).
30. Research and innovation quality through equality: Gender-based research, innovation and development for sustainable economies and societal wellbeing. Report from the 2016 European Gender Summit to the EC and EP. URL: <http://gender-summit.com/attachments/article/1261/2016> (Date of access 20.04.2017).
31. She figures 2015. URL: https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_gender_equality/she_figures2015-final.pdf (Date of access 12.04.2017).
32. L'Oréal – UNESCO: For Women in Science. 2018. URL: <https://www.forwomeninscience.com/en/home> (Date of access 16.03.2018)
33. Gender and STEM Network. URL: <http://www.genderandstem.com/> (Date of access 20.04.2017).
34. AWIS. URL: <https://www.awis.org/research-center/> (Date of access 23.04.2017).
35. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, ст. 561.
36. The Global Gender Gap Report 2017. 2018. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017> (Date of access 20.03.2018).

Одержано 23.01.2018

REFERENCES

1. Lee H., Pollitzer E. Gender in science and innovation as component of inclusive socioeconomic growth. Second edition. London: Portia Ltd., 2016.
2. Women and Science. UNESCO. 2018. URL: <http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/priority-areas/gender-and-science/for-women-in-science-programme/> (Date of access 15.01.2018).
3. UNESCO science report: towards 2030. UNESCO. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002354/235407e.pdf> (Date of access 12.05.2017).
4. Henderni studii v suchasni Ukraini. Materialy stud. nauk.-prakt. konf. (12—13 bereznia 2015 r.): zb. nauk. st. / Hol. red. S.O. Filonenko. Berdiansk: BDPU, 2015. 96 s. [in Ukrainian].
5. Zhinka v nautsi ta osviti: mynule, suchasnist, maibutnie. Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (Kyiv, 3—4 hrudnia 1999 r.). Kyiv: MO «Zhinocha hromada». HO «Zhinka v nautsi», 1999 [in Ukrainian].
6. Zhinka v nautsi ta osviti: mynule, suchasnist, maibutnie. Materialy Chetvertoi mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoi 130-richchiu vyshch. osvity zhinok v Ukraini (Kyiv, 6—8 lyst. 2008 r.) / Red. V. Troian. Kyiv, 2008 [in Ukrainian].
7. Zhinky ta choloviky na kerivnykh posadakh v Ukraini. PROON v Ukraini. Veresen 2017. URL: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/Women-and-Men-in-Leadership-Position.html (Data zvernennia 15.01.2018) [in Ukrainian].
8. Zhurzenko T. Sotsyalnoe vosproyvodstvo i hendernaia politika v Ukraine. Kharkov: Folyo, 2001 [in Russian].
9. Kis O. Henderni studii v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy. Nezaleznyy kulturolohichnyi chasopys «I». URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2000/sem17-08.htm> (Data zvernennia 15.04.2017) [in Ukrainian].
10. Kravets V.P., Hovorun T.V., Kikinezhdii O.M. ta in. Henderni doslidzhennia: prykladni aspekty. Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan, 2013. 448 s. [in Ukrainian].
11. Troian V. Zhinka i nauka: podruhy chy supernytsi? *Dzherkalo tyzhnia*. 2002. No 1. S. 12 [in Ukrainian].
12. Vlasiuk H. Zhinka v ukrainskii nautsi: neprokhana hostia. 2014. URL: <http://povaha.org.ua/zhinka-v-ukrajinskij-nautsi-neprokhana-hostya/> (Data zvernennia 15.04.2017) [in Ukrainian].
13. Isaienko V. Zhinky, zakokhani v nauku. *Veterinarna medytsina Ukrainy*. 2014. No 3(217). S. 4—6 [in Ukrainian].
14. Removska O. Zhinky u nautsi dosi heroi-odnochnyky? Radio Svoboda. 09 bereznia 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24923390.html> (Data zvernennia 15.04.2017) [in Ukrainian].
15. Agamova N.S., Allahverdyan A.G. Rossiyskie zhenschiny v nauke i vysshey shkole: istoriko-nauchnyie i naukovedcheskie aspekty: (k 150-letiyu so dnya rozhdeniya S.V. Kovalevskoy). *Voprosy istorii estestvoznaniya i tekhniki*. 2000. No 1. S. 141—153 [in Russian].
16. Vinokurova N.A. Zhenschiny i muzhchiny v nauke: dvoynoy portret. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. 1999. No 4. S. 82—86 [in Russian].
17. Antonova T.A. Dinamika nauchnykh kadrov Respubliki Belarus: gendernyy analiz // Dialog kultur v epohu globalnykh riskov: sbornik materialov Mezhdunar. nauch. konf. (Minsk, 17—18 maya 2016 g.). V 2 ch. Ch. 2. Minsk: Izd. Tsentr BGU, 2016. S. 537—540 [in Russian].
18. Bogdanova I.F. Zhenschiny v nauke: vchera, segodnya, zavtra. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. 2004. No 1. S. 103—112 [in Russian].
19. Lyihkivi E. Zhenschiny v nauke. Na puti k sbalansirovannomu obschestvu zhenschiny i muzhchiny v Estonii. Ministerstvo sotsialnykh del Estonskoy Respubliki. Tallinn 2010. S. 50—51 [in Russian].

20. Mirskaya E.Z., Martynova E.A. Zhenschiny v nauke. *Vestnik Rossiyskoy akademii nauk*. 1993. T. 63. No 8. S. 693—700 [in Russian].
21. Bulkin I.A. Izmeneniya v strukture issledovateley NAN Ukrainyi: gendernyy aspekt. Chast I. *Nauka ta naukoznavstvo*. 2017. No 3(97). S. 74—86 [in Russian].
22. Bulkin I.A. Izmeneniya v strukture issledovateley NAN Ukrainyi: gendernyy aspekt. Chast II. *Nauka ta naukoznavstvo*. 2017. No 4(98). S. 46—64 [in Russian].
23. Gender in the global research landscape. Analysis of research performance through a gender lens across 20 years, 12 geographies, and 27 subject areas. Elsevier. 2017. URL: https://www.elsevier.com/__data/assets/pdf_file/0008/265661/ElsevierGenderReport_final_for-web.pdf (Дата звернення 20.04.2017 12.03.2018).
24. Beede D., Julian T., Langdon D. et al. Women in STEM: A Gender gap to innovation. U.S. Department of Commerce, Office of the Chief Economist, 2011. ESA Issue Brief No 04—11.
25. Gender equality in education, employment and entrepreneurship: Final report to the MCM — 2012. URL: <http://www.oecd.org/employment/50423364.pdf>. p. 17. (Date of access 19.04.2017).
26. Klasen S., Lamanna F. The impact of gender inequality in education and employment on economic growth: New evidence for a panel of countries. *Feminist Economics*. 2009. 15 (3). P. 91—13.
27. PROON v Ukraini. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourwork/sdg-overview.html/> (Data zvernennia 20.04.2017) [in Ukrainian].
28. UN Women. 2017. URL: <http://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women> (Date of access 12.03.2017).
29. UNESCO Institute for Statistics (2017). Fact Sheet No 43 March 2017 FS/2017/SCI/43. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs43-women-in-science-2017-en.pdf> (Date of Access 09.03.2018).
30. Research and innovation quality through equality: Gender-based research, innovation and development for sustainable economies and societal wellbeing. Report from the 2016 European Gender Summit to the EC and EP. URL: <http://gender-summit.com/attachments/article/1261/2016> (Date of access 20.04.2017).
31. She figures 2015. URL: https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_gender_equality/she_figures2015-final.pdf (Date of access 12.04.2017).
32. L'Oréal — UNESCO: For Women in Science. 2018. URL: <https://www.forwomeninscience.com/en/home> (Date of access 16.03.2018)
33. Gender and STEM Network. URL: <http://www.genderandstem.com/> (Date of access 20.04.2017).
34. AWIS. URL: <https://www.awis.org/research-center/> (Date of access 23.04.2017).
35. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv». Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2005, No 52, st. 561 [in Ukrainian].
36. The Global Gender Gap Report 2017. 2018. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2017> (Date of access 20.03.2018).

Received 23.01.2018

Н.Б. Исакова, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник,
ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала и истории науки
им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: nbisakova1@gmail.com

ГЕНДЕРНЫЙ ПАРИТЕТ В НАУКЕ: ТЕНДЕНЦИИ В МИРЕ И В УКРАИНЕ

Статья посвящена проблеме гендерного паритета научных кадров в контексте принятых Украиной международных гендерных стандартов и политики содействия эффек-

тивному использованию интеллектуальных ресурсов страны. Проанализированы международные документы ООН, ОЭСР и других организаций, относящиеся к гендерным вопросам научной сферы. На базе статистических данных Госстата Украины выявлены основные гендерные характеристики научно-кадрового потенциала страны. Установлено, что уровень участия женщин в научных исследованиях высокий по сравнению с другими странами, однако наблюдаются горизонтальная и вертикальная гендерная сегрегация. Меньше, чем в других научных дисциплинах, женщины работают в сфере физико-математических и технических наук. Доля женщин среди докторов наук значительно меньше, чем среди категорий исследователей и кандидатов наук, что негативно влияет на достижение гендерного паритета в руководстве научными коллективами и принятии управленческих решений в науке. Сделан вывод о том, что феминизацию науки в Украине, которая наблюдалась в последние десятилетия, не следует однозначно рассматривать как позитивную тенденцию. Увеличение доли исследователей-женщин является следствием ухудшения финансового обеспечения науки, снижения престижности научного труда и ухода из науки исследователей-мужчин. При формировании гендерно чувствительной научной политики необходимо учитывать наличие проблемы вертикальной и горизонтальной сегрегации в науке и создавать более благоприятные условия для карьерного роста талантливых исследователей-женщин для блага науки и инноваций, но не в ущерб научной деятельности исследователей-мужчин.

Ключевые слова: научно-кадровый потенциал, международные организации, гендерный паритет, гендерные исследования, гендерная сегрегация, феминизация науки, научная политика, научные исследования и разработки.

N.B. Isakova, PhD (Economics), senior researcher,
G.M. Dobrov Institute of Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine,
e-mail: nbisakova1@gmail.com

GENDER PARITY IN R&D: GLOBAL AND UKRAINIAN TRENDS

The article is devoted to the problem of gender parity of researchers in the context of international gender standards and policies to promote the effective use of the country's intellectual resources adopted by Ukraine. The international documents of the United Nations, OECD and other organizations related to gender issues in the scientific sphere are analyzed. The main gender characteristics of the Ukrainian R&D personnel are revealed using statistical data of the State Statistics Service of Ukraine on gender distribution of R&D personnel in Ukraine, by education level, 2016; change in the number of researchers and women researchers in Ukraine in 2006–2015; gender distribution of Ukrainian researchers by discipline in 2015; share of women researchers by scientific degree and discipline in 2015, % of the total researchers; share of women researchers with Candidate of Science and Doctor of Science degree by sector of activity in 2016, % of the total scientific degrees holders in the sectors.

The level of women's participation in R&D is high (46.3 %) compared to other countries, but horizontal and vertical gender segregations were revealed. Women researchers tend to be underrepresented in physical and mathematical (28.2 %) and technical sciences (37.4 %). The proportion of women in Doctor of Science holders (25/3 %) is much less than that in the categories of researchers and Candidates of Science. Larger shares of women are awarded Doctor of Science degree in traditionally "female" disciplines like psychology (60.6 % women in the total of Doctor of Sciences holders), pedagogy (59.1 %), art criticism (56.3 %), sociology (52.6 %), geography (50.0 %), physical training and sports (50.0 %), social sciences (45.2 %), compared to 9.7 % of female Doctor of Science holders in physical and mathematical sciences, or 12.4 % in technical sciences, or 16.9 % in chemical sciences.

This circumstance is argued to negatively affect the achievement of gender parity in the management of scientific teams and gendered policy decisions in research and development system. It is concluded that the feminization of science in Ukraine, which was observed in recent decades, should not be viewed unambiguously as a positive trend. The increased number of female researchers is a consequence of the deterioration in the financial support of R&D, the reduction of the prestige of R&D jobs and the outflow of male researchers' talent. Gender-sensitive science policy should consider the problem of vertical and horizontal segregation in science; create more favorable conditions for the career development of talented female researchers for the benefit of science and innovation, but not at the expense of the scientific activities of male researchers.

Keywords: *R&D personnel, international organizations, gender parity, gender studies, gender segregation, feminization of science, science policy, research and development.*